

Ballagi 1861.12

186
1709

HITÁGOZATOK.

IRTA

QUINTUS.

3.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRS. KÖNYVNYOMDÁJA.
1878.

6.6.12 00565946

„Oh hon, meghallasz-e engem?
Nagyratörö bátor fiaid hallgatnak-e szómra?”

Vörösmarty.

I.

Negyedfél század óta ingadozunk és válogatunk a forradalom és loyaltás, az eszményi és realis, az érzelmi és gyakorlati politika között.

Elindulunk majd az egyiken, majd a másikon, de fele utján mindig visszaterünk oda, a honnan kiindultunk. A század egyik felében leromboljuk azt, mit a másik felében építettünk.

Egyszer zászlónkra írjuk a függetlenség eszméjét; fölesavarjuk a nemzeti önérzetet a legmagasabb fokig, már-már bevesszük az eget, de egy utolsó nagy akadálnál tulsulyra jut a másik irány, mely azt mondja, nem lehet ez így, hanem amugy — gyerünk vissza! És visszamegyünk.

Akkor egyszerre átcsapunk a merőben ellentétes irányba. Forradalmiakból loyaltisokká, túlmerészekből túlovatosakká, Hutspur-ökből, Olympdöngető Titanokból higgadt, circumspectus politikusokká leszünk; alkuszunk, megalkuszunk. — A dolog megy jól egy darabig, de aztán a menykő megint beleüt a határba. — Valami nagy baj támad, melyet nem tudnak elhárí-

tani az ovatosság, a körültekintés, a türelem és mérséklet emberei — és ekkor megint győz az előbbi áram; jelszavakká lesznek: »k . . . bul nem lesz szalonna«; — »nem kell az okos emberekre hallgatni; kard ki kard, hisz ez a mi régi mesterségünk — most vagy soha« stb. — Aztán egy nagy krach és megint ott vagyunk, ahol voltunk már annyiszor. Negyedfélszázad óta egy helyben, míg a többi népek körülöttünk mozognak, bár lassan, de visszaesések nélkül előre, és azok is megelőztek, a kik legcsöndesebben haladtak; mert a következetes csigák utóbb magasabbra hatolnak a föl- és lecsapkodó karvalyoknál.

Szörnyű átok, iszonyu tragikum!

De hát honnan e csodálatos tünet, szemben a közmondásos józan magyar észszel, a világhírű magyar politikai érettséggel?

Ez-e a hibás, vagy pedig valami fölöttünk lebegő végzet, mely a józan belátás, egyáltalán jobb akaratunk hatáskörén kívül esik?

Hát nem tudjuk belátni, hogy az örökös ingadozás és visszaesésnél az is jobb volna, ha a két út közül bár a rosszabbat választanók, de azon aztán következetesen, kitartóan meg is maradnánk?

Avagy talán lehetetlen volt a következetes, kitartó megmaradás akár az egyik, akár a másik uton?

Talán még ez elmélkedés folyamában lesz alkalma e sorok írójának megmutatni, hogy nem »haza«, nem valamely választókerületbe beszél.

De e kérdésre mégis azt feleli, hogy a két föltevés közt mégis csak inkább az utóbbit hajlandó magáévá tenni.

Igen! Az a közmondásos józan ész, a világhíres érettség mindenesetre a legnehezebb próbára volt téve, és rettenetes nagy menségbe kapaszkodhatik.

Mint a mesebeli várak, melyeken fekete zászló hirdeti, hogy egy nagy átok sulya alatt szenvednek, melyen semmi ész erő és szent akarat (a várbeliek részéről) nem, csupán egy külső erő, valamely idegen jövevény vagy vándor lovag végzetes ténye segíthet --- úgy a magyar nemzet politikája is negyedfélszázad óta egy ily nagy átoksúly, egy saját akaraterején kívül álló körülmény lidércznyomása alatt állott, mely nem engedé, hogy a kínálkozó két ut közül a hosszadalmasabb, de biztosabb uton következetesen megmaradhasson, s visszaüzte őt időnkint a rövidebb, de meredélyes, veszélyes uton a kétségbeesés kísérleteire, melyek többnyire az örvénybe hullás és többé-kevésbé sulyos sérülések katasztrofáival végződtek.

Ez átoksúly, e külső világpolitikai körülmény: Ausztria nagy német ábrándja, a német hegemoniára való hagyományos törekvése, melynek főföltétele a magyar nemzet beolvasztása, s ekként a magyar transactionalis politikával egybeférhetlen volt.

Ne időzzünk tovább e pontnál. Nagyon ismeretes, kétségbevonhatlan ez, melynek valóságát most már mint az összeadásét a kivonás, számtani szabatosággal bizonyítja azon körülmény, hogy a mint ez a kadály elmúlt, Ausztria, illetőleg az előbbi központi hatalom, azonnal elfogadta, és mint már egy évtizedes múlt példája mutatja, őszintén fogadta el azon transactionalis alapot, melyre előbb gondolni sem akart, és a melyre, ha egyszer (48-ban) gondolt és rálépett is,

azonnal megbánta, visszavette, — mely alap tehát mindaddig, míg a fönnébbi külső akadály fönforgott, részünkről következetesen kitartón megőrizhető nem volt.

A hiba tehát nem tőlünk credt, a következetes kitartás nem józan eszünkön mult, az átoksuly elhárítása nem akaratunktól, de egy rég várt szabadító világeseménytől függött. De minden vitán és kétségen felül áll az, hogy ha eddig nem, ezentul már tőlünk, kizárólag józan belátásunktól függ megmaradni következetesen ezen az uton, melyet nemzeti geniuszunk természetes józan sejtelme századokon át helyesebbnek ítelt, és a mely hosszú szenvedéseink és kitérésünk díjában, végre valahára megtisztult azon átkos akadálytól, mely bennünket ez egyedül lehető ösvényen való következetes megmaradástól annyiszor visszariasztott.

Ausztriának a német hegemonia felé törekvő politikája — ábrándban, álomban sem létez többé, ha csak nem a félkegyelműek, holdkórosak agyában, de a kik szerencsére soha irányadók nem lehetnek — még Ausztriában sem.

Ez a ködkép örökre szétfoszolt Klumnál, sőt mint éjféli kisértet is elenyészett végkép akkor, midőn a német egységet a másik nagyobb egységnek: a szlávokénak kikerekedése követni ígérkezik.

Ausztria többé nem gondolhat német hegemoniára, esze ágába se juthat minket germánizálni; sőt létérdekévé vált a magyarságot, ha lehet, gúzerővel erősíteni, gyarapítani, mert ez az egyedüli elem, mely őt velünk együtt a német és szláv egység két óriás malomkereke között a szétzuzástól talán megmentheti.

E két roppant világesemény bekövetkezett; visszaterelni azt immár Európának sincs sem ereje, sem akaratja. E két tény merőben új helyzetet teremtett számunkra, ezzel kell számot vetnünk, s nemzeti politikánkat egészen új szempontok szerint, új alapokon megalkotnunk.

II.

E két világesemény két nagy okot teremtett arra, hogy a nemzet végre egy szívvvel lélekkel fogadja el azt a politikát, melynek alapgondolata: kölcsönösen föltétlen bizalmon alapuló szövetségben a dynastiával hatalmi központjává, föntartó (hogy ne mondjuk uralkodó) vezérelmévé lenni e monarchiának.

Az egyik ok, hogy: többé egyáltalán nincs okunk félni, miszerint Ausztriának németesítésünkre, beolvasztásunkra irányuló törekvései valaha visszatérhetnek.

A másik ok, hogy ellenben nagy okunk van félni a szláv elemek tulsulyra emelkedésétől, akár e monarchiában, akár azon kívül; vagyis röviden és világosan: tarthatunk attól, hogy a szlávság elnyel bennünket vagy e monarchiában, vagy elnyeli magát a monarchiát.

Tehát a veszély, mely a hagyományos nemzeti vagy élszakadási pártot visszatartotta eddig az Ausztriával való szoros szövetkezés politikájától, teljesen és örökre megszűnt; ellenben támadt egy ennél is nagyobb veszély, a szláv elem általi elnyelés veszélye, melynek tekintete szintén e loyális szövetkezési politikát tünteti föl nemzeti létünk legbiztosabb mentsvárának.

E fordulattal szemben a magyarság közmondásos józan esze, politikai érettsége már nyilatkozik is: a közjogi pártok összeolvadtak; forradalmi, elszakadási párt ma már nincs; a monarchia egységét a magyarság nemzeti létének megőrzésére nézve minden politikus szükségesnek tartja; — a ki azt hinné, hogy a német és szláv egység ellen és közepette egymagunkban erősebbek vagyunk, mint a dynastiával Ausztriában, többé — olyan nincs!

III.

Ha mi kis Pannoniánkkal függetlenítőnk magunkat (föltéve ennek lehetőségét) — ez esetben is a két óriás szomszéd világhatalom — a német vagy orosz — közül egyiknek minden okvetlen, föltétlenül védelmére szorulnánk a másik ellenében. És ez nem lenne ingyen. A legszelidebb kifejezéssel patronusra szorulnánk.

A kinek pedig patronusa van, ura van, mondja Kossuth, és igaza van.

Ausztria-Magyarország azonban együtt már oly hatalom, mely megőrizheti teljes önállóságát. És ha nem akar, nem kénytelen satelles lenni; lehet önálló csillag.

És ha a magyarság politikai érettségét, erélyét, hazafias és katonai erkölceit, agilitását szemügyre vesszük, képzelhetünk számára oly szerepet e monarchiában, mely meglehetősen tisztességesebb, sőt dicselteljesebbnek mondható annál a voltaképp vazallusi állásnál, melybe okvetlen belekényszerednék, ha Ausztriától elválva, a 49-ki ábránd vagy a dunai szövetség valósultával, külön független (?) állammá kerekednék ki.

IV.

Mert hiszen már a jelenlegi állapotban is megoszolnak úgy a monarchia, mint földrészünk népeinek nézetei arra nézve, vajjon voltaképp ki uralkodik e monarchiában, melyik népelem gyakorolja itt a döntő befolyást, a magyar-e vagy a német?

Mi magunk a lajtántuli osztrákokat, azok meg minket vádolnak e döntő befolyással. A szláv elem szintén minket panaszol be uralkodóknak, mi reánk féltékenyebb.

Nem térve ki most arra, kinek van ebben igaza, csupán azt kérjük, melyik nyomás tisztességesebb, az-é, mely olyannyira kevésbé látszó, hogy kétséges és ki nem vehető, vagy az, melynek súlyát, nyilvánulását nem csupán magunk érezzük, de a világ is látja és a mely iránt semmi kétség fönn nem forog? Mert változhatlan külpolitikai lekötöttségben nyilvánul. A minthogy bizonyos, miszerint teljes magunkra maradásunk, illetőleg névleges függetlenségünk esetén vagy a német vagy az orosz védnökség Damokles kardja alá jutnánk, mely azonnal lezuhanna fejünkre, amint az alól a menekülésre akarnánk kísérletet tenni.

És végre még: melyik függés tisztességesebb, az e, melyben egy magunknál kétségtelenül nagyobb, erősebb hatalom nyomását érezzük, oly hatalomét, mely mihelyt akar, azonnal elnyomhat, mert van rá elég ereje? — vagy az olyan, melyben egy magunknál gyöngébb, kisebb vagy legfőlebb egyenlő hatalom társaságához, önként választott szövetségéhez

ragaszzkodunk, mely ha akarna **sem volna képes** bennünket végkép elnyomni, a minthogy soha sem is volt erre képes, akárhányszor kísérlette is meg negyedfél századon át?

V.

A mi függésünk jelenleg csak abból áll, hogy kénytelenek vagyunk vagy tán csak kétségtelenül czél-szerűbbnek találjuk ránk nézve e monarchia kötelékiben megmaradni. Hasonlítunk ahhoz a kényes földövi fához, melynek saját kérge nem elég arra, hogy a zord égalj külső behatásai ellen megvédje, s a kertész idegen gallyakkal rakja körül vékony ruházatu derekát.

De hát e körülményt elnyomatásnak nevezhetjük-e? ki itt a czél, ki az eszköz?

Ha e monarchia összetartozásának czélja és oka, (a német hegemoniára törekvés meg szünte óta) nem más, mint kizárólag vagy főleg a mi nemzeti létünk megőrzése, akkor e monarchia politikájára irányadó nem lehet más, mint a mi érdekünk, és akkor mi vagyunk itt a czél, a mag, és ennélfogva mi vagyunk az uralkodó elem, habár a többi elemekre nézve a felesség — dualismus — tisztességes alakjában is.

VI.

A mi függőségünk most már csak abból áll, hogy ne akarjunk kibujni a bőrünkéből; ne akarjuk elesapni magunktól ezt az Ausztriát, mely addig sem volt ránk nézve életveszélyes, a míg bennünket megemészteni akart; hogyan lenne ezután, mikor már ezt egy-

átalán nem akarhatja? és ha akarná, se teheti?

A hely, melyet benne eddig elfoglaltunk, nem vala diszes, de nem is szégyenletes. A lehetlenséget belátni, annak meghódolni nem szégyen; ellenkezőleg: küzdeni ellene esztelenség és nevetség.

De sőt fedezhetünk föl abban egy kis dicsőséget is. A bölcsesség, a századokra való előrelátás mindig dicsőség.

És bölcsesség volt abban, meghuzni magunkat e ház födele alatt, azon hitben, hogy jöhet idő, melyben annak urai lehetünk.

Ki ítéli el Junius Brutust a bohóc szerepeért, melyet Tarquin oldalánál játszott? Ki nem csodálja benne a jellem ama gyémánt erejét, melyet e szerep sem volt képes elaljasítani; ki nem bámulja benne a haza és szabadság szeretet magasztos eszményét, mint a ki kész volt ezen szerepre is, érezve, hogy az őt nem képes megrontani; kész volt azért, hogy bevárja a pillanatot és alkalmat, melyben levette az álarczot, egyszerre a legmagasb erkölcsi fenség glóriájában jelenjen meg?

VII.

A mi negyedfélszázados multunk egét is bevilágithatja a dicsőség fölkelő napja, ha a közeli jövőben bebizonyul, hogy ama, nem Attila és Árpád utódaihoz illő szerepet öntudatosan vettük föl, ama biztos hitben, hogy e kitérés szenvedés díjában és utána oly föladat és hivatás vár reánk, melyért érdemes, eszélyes dolog volt önérzetünket ascetai vezeklésre kárhoztatnunk;

és ha e szerint bebizonyul, hogy az időkben és önmagunkban nem csalódtunk, mert június brutusi szerepünk csak így fog öntudatosnak, kiszámítottnak, nem pedig nemzeti szellemünk hanyatlása következményének föltűnni.

Mert szép és dicső látvány s tanulság volna az a világra, ha egy egész nemzet át tudna érteni egy oly messzevágó, mélyen tervelt egész programmot, mely más művelt népek kiváló diplomatáinak is becsületére válnék, és ezt a századokra tervelt programmot mint egy ember átértvén, végre tudná hajtani, és miután hősiességével nem egyszer ejté bámulatba a világot, végre oly rendkívüli diplomatai érzéknek is adná bizonyítékát, melyről a világ eddig azt hitte, hogy arra csak egyes kiváló egyéniségek, de egész népek soha képesek nem lehetnek.

VIII.

És pedig, úgy látszik, e szerep súlyosabb, nehezebb része már oldva van. Az önmegtágadás hosszú negyedfél századát kiszenvedtük. A szolgáltság korszaka lejárt, most már következniék az uriság tisztje, magasb föladata.

Annak adjuk e tanulságát most, hogy a kik tudtunk szolgák, vagy ha tetszik, közlegények lenni, most midőn kijött a sora, hogy urak, vezetők legyünk, ne tudjunk azokká lenni?

Megtört, elaljasított volna bennünket a negyedfél-százados — bár szándékos — alárendeltség, és most úgy viselnők magunkat, mint az a délamerikai rabszolga, a ki fölszabadulván, ha csöngetyüt hall, ösztönszerűleg ugrik elő, kérdezvén: mit tetszik parancsolni?

A ki örökké szolga volt, annak nehéz, olykor lehetlen egyszerre az uriság szerepe.

De mi nem voltunk mindig azok. Mi urakként, hódítókként kezdtük szerepünket Európában.

A mi őseink sokáig a »porba omlott Európa homlokán tomboltanak, s magyar tenger vizében hunyt el Észak, kelet, dél hulló csillaga.«

Nekünk az önmegtágadás, a szolgaság kényszerű és természetlen föladata volt nehezebb.

Ha eredeti ős erkölcsünket meg nem rontotta az önkéntes alárendeltség hosszú korszaka, ha ma is azok vagyunk még, a mik egykor voltunk; — ha a pinczelakás penésze tagjainkat meg nem sorvasztotta, félhomálya sas szemeink világát meg nem gyöngítette, akkor az emelet fényében és magasságában jobban kell éreznünk magunkat.

És akkor azt kell hinnünk, hogy a szerep, mely reánk vár, jelenben és jövőben hozzánk valóbb és szükségkép könnyebb lesz, mint az, melyet átszenvedtünk.

IX.

Kétségkívüli, hogy bizonyos értelmiséggel kellett birni a magyarnak a honalapítás és későbbi hódítási fénykorszakában is. Mert csupa merő nyers hősiességgel műveltebb népeket leverni nem lehet.

És mert ez értelmiségnek semmi nyoma nem maradt, azt kell hinnünk a történelem utmutatásai után is, hogy inkább a lángelműség természeti adománya,

mint tudományos képzettség fölénye volt fényes diadalainak döntő tényezője.

És mégis, hányszor emelkedett hatalomban nálánál műveltebb nemzetek fölé, hányszor ejtette bámulatba a világot államalkotó, hódító erejével?

Mit tehetne e nemzet most, midőn elfogultság nélkül mondhatjuk, hogy alapos, tudományos képzettségben is végre az európai műveltség színvonalára emelkedett, vagy legkevesebbet mondva, midőn művelődésének aránya a nyugatiakéhoz képest mindenesetre nagyobb, mint bármikor ezeréves multja legdicsebb szakaiban?

És ha elgondoljuk, hogy negyedfélszázados ingadozásának ideje alatt is, midőn különben kis számának csak felével vagy csak többé-kevésbé jelentékenyebb többségével, de soha sem egész egyetemével lépett a cselekvés terére, majd egyik, majd másik (forradalmi vagy loyalis) irányban, és még így is nagyot mívelt — ha ezt elgondoljuk, minő kilátás nyílik előttünk, ha elképzeljük, mit tehetne e nemzet mai értelmisége színvonalán, ha végre egyszer egészen, egy szívvel lélekkel, egyesülten, és pedig nem fölvaltva, kapkodva, mint eddig, visszaesve, újra kezdve — de következetesen, huzamos időn át egy úton, egy irányban haladva vetné mérlegbe összes szellemi és erkölcsi képességeit?

És még mit tehetne akkor, ha nem csupán saját — szorosabb — nemzeti egyéniségével, de az osztrák-magyar monarchia népeinek conglomeratumát, mint egykor Attila alatt — magához csatolva, nagy tettekért hevülő lelkesedésével, szelleme fölényével magával ragadva, — a 36 milliós birodalom élén jelenne meg újra Európa versenyporondján?

Minő kép ez!

Avagy talán csak álmokép, fénylátmány, hó lázrohamban?

Talán nem volna ez lehetséges?

X.

Én azt hiszem, igen.

Illetőleg, hogy ennek lehetősége csupán tőlünk függ és nem többé ama külső átoksulytól, mely negyedfélszázadon át sisiphusi munkára kárhoztatta minden nagyratörékvésünket.

Attól függ csak épen, hogy belássuk, miszerint ez átoksuly elmúlt, és ennélfogva feladatunknak, szerepünknek e monarchiában változni és pedig kedvezőbbre kell változni.

Vezetőkké kell lennünk mindenütt, de főleg ott, ama közszolgálati ágban, melynek föladata a monarchia lételének megmentése a szláv egység általi elnyeletés veszélyétől.

Vezetőkké lettünk a politikában, adtunk e monarchiának új alapot, alkotmányosságot; vezetőkké kell lennünk a hadviselésben, a monarchia védelmében is a német és szláv egység halálra ölelési hajlamai ellenében. Mert ebben főtényezők és megbízható vezetők csak mi lehetünk, mint a kikre nézve e nagy világon nincs másutt hely, kiknek itt élni, halni kell, mint a kiknek — prózáilag mondva ki a hideg valót — nincs hova másfelé elmenekülniök, míg ellenben a német és szláv demnek — van, és — tisztelet, becsület

a kivételeknek, — de a kik közt ugyancsak tetemes az a csoport, mely teli torokkal vallja, hirdeti ebbeli szándékát!

Meg kell tehát változni a szerepeknek nemcsak a politika, a dikezió, az elmélet, de a gyakorlat terén, a tettek mezején is, egyszóval a hadseregben, a hazamentés föladatában és dicsőségében!

Be kell bizonyítanunk azt, hogy e monarchia közép és sulypontja, föntartó elememi vagyunk, be kell bizonyítanunk ezt a dynastia, a monarchia és Európa népei előtt, és pedig eclatans, fényes, nagy tettekben, a csatatéren, mely dönteni fog e monarchia, vagy, a mi vele egy jelentőségű, nemzeti létünk kérdése fölött, mely a szláv egységi processus megindulásában már ime föltéve áll előttünk és Európa előtt!

Ám lássuk e föladat lehetőségének esélyeit, föltételeit.

Én megvallom, nem tartom e nagy föladat teljesítését részünkről egyáltalán lehetetlennek, de aggódva látom, hogy annak tudata, fölfogásának és teljesítésének imminens szükségérzete még nem hatotta át egészen a nemzetet.

A nemzetek egyesülésének eszméje a futó tűz szilajságával ragadta meg a népeket.

De e monarchia népei eddig elé soha nem tettek kísérletet arra, hogy e monarchia kötelékeiből kiszabadítsák magukat.

Eddig elé nem. Sőt mindig készeknek mutatkoztak arra, hogy a magyar forradalmárok enemü kísérleteit megghiusítsák, a helyett, hogy vele csatlakoztak volna a kölesönös kiszabadulás valóítására.

A monarchia szláv és német elemeiben eddigelé erősebb volt a politikai nemzetiség érzülete, a faji nemzetiség érzületénél.

A dynastia zászlója volt az ő zászlójuk.

Arra tekintettek mindig, oda mentek, a hová e zászló intette őket. A magyar ellen is igaz, de csak e zászló alatt. E nélkül soha. Adjuk meg nekik ez igazságot, mert ez az övék, ha mi meg nem adnók is.

De így lenne-e ezután is? Illetőleg, képzelhető-e a megfordított eset, hogy tudniillik: fordulhatnának ők a magyar ellen, mikor ez a dynastiával élén, a monarchia^s összetartozandósága mellett lép küzdőterre?

XI.

Példának okáért ha most mindjárt melegében, vagy még tavaly a török mellett, az oroszok ellen indultunk volna hadba?

Meglehet, meglehet; — hiszen az is meglehet, hogy egy gyertya egy lőporos hordóba dugva, félig leég, s nem lobbant föl semmit, valamint, hogy ha Isten akarj a bot is elsül. De kérdjük, nem örülség-e így kísérteni az Istent, és a medve ellen farkós bottal indulni, ha puskával is indulhatunk?

Az ég szerelmére! Hiszen igaz, az osztrák monarchiának szláv nép elemei, értvén az alsóbb réteget, távolról sem bírnak ama kifejlett nemzeti öntudattal, mely elegendő volna arra, hogy a lőporral, golyóval örzött fegyelem korlátait áttörjék; a német pedig meglehetősen békés nyárspolgár; flegmaticus mérsékletű, részint kozmopolitikus, részint speciális osztrák érzületű, s

rögzött gyermeki szeretettel, büszke civisi ábránddal csüng az ő ódon altehrwürdig Bécs városán, történelmi Ausztriáján; nem egy könnyen volna tehát akár a német katona Bismark, akár a szláv az orosz czár táborába csábítható; és én nem akarom hinni a szláv német tisztikarról sem ezt a rettenetességet.

De talán még a tisztikar is meg fog bocsátani nekünk, ha a politikát oly merev tannak véve, mint a pénzügyet, a melynél megszűnik a kedélyesség és a saloni politesse tekintete, és ahol a lehetőség és valószínűség minden esélyeit számításba kell venni, és ennél fogva habár a jobbat reméljük is tőlük, de mégis számolunk azon lehetőségre is, hogy akadhatnak mégis a szláv tisztikarban egyes csoportok, melyekben a faji nemzetiség érzülete erősebb lehetne a történelem-politikai hagyományosság, és a speciális osztrák monarchikus hazafiságnál, — vagy legkevesebbet mondva, akadhatnak még tömegesebb csoportok, melyekben a faji nemzetiség érzülete legalább is igen jelentősen megcsappantná a katona kötelességérzetét, a lelkesedés pedig éppen a sempontra sülyedhetne alá, és ekként megeshetnék, hogy a sereg egy nagy része oly kedvetlenül, vonakodva, oly iszonyodva menne a nagy erőfeszítést igénylő harcba, a mely huzódás, hideg tartózkodás is untig elegendő lenne arra, hogy a döntő csaták térein mi huzzuk a rövidebbet, és megérjünk olyan muszka Sadovát, mely aztán egyszerre a szláv egységet tehetné az örökre, föltámadhatlanul elbukott monarchia nevető örökösévé...?!

Ha a mi — magyar — passivitásunk segítette diadalra az olasz, majd utóbb a német egységet, olyan lehetetlen-e a föltevés valósulása, hogy a monarchia szláv elemeinek passivitása diadalra se-

githeti a legutóbb oly igen föllendült, oly nagyon előhaladt szláv egységi törekvést?

Azért, mert az egyenruha, a hadsereg fegyelme tiltja a nyílt izgatást a kaszárnyákban, elhigyjük, bizonyosra vegyünk, hogy az osztrák-magyar közös tisztikar háromötödét képező szláv értelmiségben nincsenek Mileticsek, Makaneczek, Riegerek, et caetera graeca?

És ha vannak, azt hisszük-e, hogy ezek, a kik vezetik, illetőleg a mi több: vezénylik az osztrák-magyar közös hadsereget, lelkesíteni fogják azt a rokon muszka oszlopok ellen, hogy legyűrven azokat, vessék meg a mi magyar létünk és hatalmunk alapját?

Meglehet, meglehet... de ebben bizni föltétlenül mivel se kisebb indolentia, hogy többnek ne mondjuk, mint agó gyertyát a lőporos hordó fölé helyezni dugasz helyett...

XII.

Egykor, ez előtt három évtizeddel, még attól féltettek minket a mi jó barátaink — nos amis les ennemis — hogy saját zsirunkban fulunk meg.

Ettől a veszedelemtől azonban már szerencsésen megszabadítottak bennünket, hogy ennek örömeiben ökölrel törülhetjük ki szemeinket.

De már most megint egy más bőség veszedelme fenyeget bennünket.

Köztudomásulag mi vagyunk a világ politikailag legérettebb nemzete.

Hogy e dicséretet megérdemeljük, rajta is vagyunk testtel, lélekkel.

Nincs a világon nép, mely annyit foglalkoznék politikával, oly mélyen merüljön le a politikai vita, a dikció óceán árjába, mint mi, a kik beszélünk, politizálunk, korteskedünk, gyülesezünk egyszerre a monarchia valamennyi, még e dologban járatlan kiskorú népei helyett.

Azok pedig addig dolgoznak, gyűjtenek, takarítanak, és még valami egyebet is tesznek, a mi nem kevésbé fontos.

Egy kissé katonáskodnak is. És pedig ennek is a könnyebb végét fogják.

Míg mi, a kikiről pedig szintén az is közmondás, hogy nemcsak szónoknak, hanem egy kissé katonának is születünk, hogy sarkantuval jövünk a világra — mi Attila, Árpád unokái, mi még mindig csak arra valóknak tekintjük magunkat, hogy liferáljuk a bakancsos és huszár legénység aránylag legnagyobb contingensét a közös hadseregbe, ők pedig, a jó mesterlegények, a jó pinczerek és privátdienerek, — ők elfoglalják a főtisztai, csapatvezénylői diszes állomásokat, és szörnyű kevélyen, de tagadhatlanul kissé jogosultan, a brichtolnak bennünket, a Hunyadyak Zrinyiek utódait.

Sajátságos! Valóban megfoghatlan természetlenség!

Hogy mi, a kik megcsináltuk e monarchia közjogi laapját, a kik tehát e monarchia államalkotó elemei szerint vezérek vagyunk e monarchia politikájá-

ban, mestersek az alkotmányosság kezelésében, mint ák a közéletben a monarchia népei előtt, kik eljárásunkat több- kevesebb szerencsével utánozzák, — mi, a kik a monarchia lelkét, magvát, össze- és fönn tartó elemét képezzük, mert nélkülünk e monarchia soha meg nem alakult volna és egy óráig fönn nem állhatna — mi az érett politikusok, a kik 67-ben fölállítottuk az elvet, hogy e monarchia jelen complexumára, a német és szláv fajok kérgére szükése van földövi kényes nemzeti létünknek, mi, midőn elméletben, illetőleg a politikában fölállítjuk ez elvet, ez elv alapján rendezzük be a monarchia államjogát, mi ezt vonakodunk átvinni a gyakorlat minden terére; a parlamentben, sajtóban hirdetjük, hogy e monarchia egységének, a dynastia uralmának legvalódibb, legtermészetesebb támaszai mi vagyunk, — igen, mi a monarchia védelmének vezérletét vonakodunk átvenni, és bizzuk most is azon elemekre, melyek nemzeti léte nincs kötve a monarchiához mert hiszen az kétségtelen, hogy a csatatéren, melyen a mi sirunk nyilnák meg, az ő föltámadásuk napja kelne föl; a vereség, mely minket eltemetne, őket föltámaszthatná; mi, akikről ismeretes, hogy jobban szeretünk és tán jobban is tudunk parancsolni mint engedelmeskedni, mi, a királynak született jobbágyok, a kik egyenkint kiváló hajlamot érzünk a vezérkedésre, — a kik a saját vérükből való fölebbvalót alig türjük, mi csodálatos megfélemezéssel és következetlenséggel meghajlunk a lenézett idegen előtt, fölviesszük egész a közlegénységig a közös hadseregben, és a főtiszti, vezéri álmásokat átengedjük azok számára, a kiknél magunkat ugy képeesség mint nagyobb létérdeken alapuló jó-

indulat, hűség dolgában e föladatra képebbeknek,
hivatottabbaknak tartjuk?

Hát jól van, helyesen, ésszerűleg van-e ez így?

XIII.

Tiszteljük mi végtelen amaz érzelmet, mely nemze-
tünk értelmiségét a multban az osztrák hadseregben
való szolgálattól visszatartotta. Meghatónak találhatjuk
azt az elkeseredettséget, mely a puszták fiának ajkára
adta a népdalt:

Hinak engem Fábián Pistának,
Besoroztak német katonának!
Göndör hajam nem hagytam levágni,
Jobb szerettem pusztán betyárkonynyi.

De lemondott-e e nép hazájáról, a nemzet jövőjéről
azért, mert Mohácson túl nem volt magyar nemzeti
hadsereg?

Nem megmutatta-e, hogy német, cseh káplárok
alatt, német vezényszóra is magyar tud maradni?

Sőt mi több, minő csodája a magyar nemzeti érzés
erejének, szívósságának az erőszak nyomása alatt!

Ama parányi kis csoportban, mely a magyar ne-
messég kebeléből az osztrák hadseregbe állott, e kis
csoport szívében, a Bécsben székelő magyar gárdában
volt legerősebb a magyar nemzeti érzés, itt kelt ki a
magyar nyelv mívelésének apostoli vágya, a nemzeti
irodalom fája itt hajtotta első zsenge virágait!

XIV.

Ám azért én nem vádolom a magyar nemességet, hogy félt a németesítéstől. Talán még is jó volt félnie. Mert hiszen félt attól a nép fia is, és épen e félelem mentette meg szüzességét az erőszaktételtől.

És a nemességnek jobban derogálhatott már csak kitennie is magát az erőszaktétel kísérleteinek. Otthon maradt és filkózott, hogy a mélabú meg ne egye.

Én azt hiszem, hogy e félelem, ez aggodalom a nemzeti lét miatt — szülte meg a magyar nemzeti irodalmat, ez adott lendületet ama kulturai mozgalomnak, melynek jelszava volt: hazafiság a nemzetiségnek.

Hiába, van bennünk valami kis adag török véreink szenvtelenségéből. Ha Európa magára nem hagyja őt a jelen háboruban, aligha fejt ki amaz ellenállást, mely féleven át bámulatba ejté a világot.

József császár beolvasztó törekvése nélkül aligha állunk ott ma, ahol állunk.

A nemesség szégyelhetette, hogy nincs kimüvelt nyelvünk, nincs pallérozottságunk, és e miatt kétségkívül veszélyesebb lehetne reá nézve a németnek kulturája és nyelve, mint a pallérozatlan pórra, a ki — ignoti nulla cupido — nem kért az idegen műveltségéből, és bárdolatlanságának kérge óvta meg az elnémetesedés mérgétől, melyet a csinosodás mézes ostyájában már-már be kezdte venni a magyar nemesség.

De már ma — istennek hála — van irodalmunk, kimüvelt nyelvünk; van erős öntudatunk, önérzetünk. Ellenben nincs többé Bécsben ok és érdek,

sem akarat, sem tehetség arra, hogy elnémetesítsenek bennünket.

És már most nézzük hidegen, gyakorlatilag, mi a jelen helyzet, és mi annak a logikája.

A nemzet 1867-ben, midőn, há jónak látta, el is szakadhatott volna Ausztriától, megalkotta a jelen közjogi alapot, mely létesített ugyan egy kis honvéd sereget is tisztán nemzeti alapon; de meghagyta a közös hadsereget előbbi mivoltában, a feketesárga zászlóval és német vezényszóval.

Hogy ez állapot mennyiben módosítható még, arról lehet beszélni.

Hogy egy általános európai seregleszállítás szükségese és ténye maholnap bekövetkezik, az iránt nem lehet kétség. Egész földrészünk e bajban sinlik, minden anyagi bajának, ebből folyó demoralisatiójának a nagy hadseregek óriási budgetében van a forrása.

De előbb két nagy mérkőzésnek még meg kell történnie. A német és a francia, aztán Oroszország és Ausztria Magyarország között. Addig csak kisebb mérvű módosulás remélhető. Például nálunk a honvédség létszámának fölemelése a mostani közös hadsereg és viszont e közös hadsereg létszámának leszállítása a mai honvédség létszámára. Négyszázezer főnyi közös had, ugyanannyi honvéd itt és túl a Lajtán. Egy harmad közös hadsereg kapocsnak elég, mert ha egymás ellen fordulna a két iker állam, akkor is az állami eszme zászlója alatt 800 ezer főnyi katonaállana négyszázezer ellen. És bizonyos, hogy ha ily eset egyáltalán képzelhető, mi magyarok állanánk az állami eszme lobogója alatt a dynastiával élünkön — és ez

oly erő, mely a tulsó félnek még a forradalom kísérletét is lehetlenné tenné.

De nem tartozik most ide e lehetőség indokait s idejét vitatnunk.

Tegyük föl, hogy a főnebbi változás csak azután áll be, ha a főnebbi két nagy mérkőzés megtörtént, ha a magyar elem érettsége tűzpróbáját kiállotta ama nagy harcban, melyben a monarchia jelen összetartozandóságát kell megvédenünk szláv és tán német fajgyesülési és egyesítési akaródzások ellen.

Tegyük föl, hogy még az a legkisebb mérvű módosulás sem áll be, mely szerint a közös hadseregben a magyar ezredek vezényleti nyelve magyar lesz. Marad minden úgy, mint jelenleg van.

Hát akkor is, vajon mi a teendője a magyar értelmiségnek, és kiváltképen a magyar nemességnek?

XV.

Félteni a magyar nemzetiséget a közös hadsereg németesítő befolyásától most már nem lehet.

Árthat igenis, de el nem nyomhatja. Árthat, a mennyiben a magyar ezredek németesítik a hazánkbeli tótot, oláht, holott ha a vezénnyelv magyar volna, akkor magyaritaná ezeket is. Ezért kell azon lennünk, hogy mindenekelőtt legalább e módosulás álljon be s a magyar ezredek hivatalos és vezénnyelve legyen a magyar.

De akár beállez mielőbb, akár nem, lehet-e, szabad-e késnie a magyar nemességnek és értelmiség-

nek azzal, hogy elfoglalni siessen a közös hadseregben a tiszti állomásoknak legalább 42%-át, legénységi illetményének arányában?

Nem szabad. Határozottan nem. Sőt erre kellett volna törekednie a 67-ki pactum után a z o n n a l.

Mondám fönebb, hogy a világhíres magyar politikai érettség még eddigelé nem hazudtolta meg magát.

De ha az után, hogy e monarchia politikájában átvette a vezérletet, annak közjogi alapjait ő maga lerakta, a parlamentarismusban ő a mester, a hangadó, a minta; miután elismerte, hogy e közjogi alap, így amint van, nemcsak elegendő, de tisztességes bázisa nemzeti létnek; és ez elismerése általánosságának a fuzióban is bizonyítékát adta; ha ezután is úgy tesz, mint a ki vizet prédikál és bort iszik; és viszi a vezér szerepet a politikában, parlamentben, kabinetben — de a hadseregben továbbra is csak közlegénykedik; és — ha továbbra is gyűlésez, korteskedik, szónokol csupán, de nem katonáskodik is egyszermind; — ha ő maga hirdeti, hogy a monarchia létele legfőképen az ő léte létől függ, és míg e lételt főleg a szláv (és még a német) egység fenyegeti, és ezek ellen ő képezheti a védelem legbiztosabb elemét, mégis mindennek daczára a védelem vezérletét hagyja azokra, kik közül némelyek ha akarják, azt is gondolhatják a monarchiáról; »gombház, ha leszakad lesz más;« — egy szóval, ha azt hiszi, hogy a Konstantinápolyig nyomult diadalittas szlávtság százmillióit pusztá dikezióval elrettenti határaitól, ha csak a szavak és nem a tettek terén is akar vezérkedni, ha világhíres politikai érettsége folyton abban culminál, hogy minden társadalmi,

anyagi, még az időjárásból származó bajt is saját kormányára hárit, no akkor, akkor, bizony feltámadhat bennünk az aggodalom, hogy hagyományos sagacitása nem-e épen a czélpontnál botlik el, hogy ez a világhíres érettség nem-e túlérettségbe kezd átmenni, melynek neve rothadás, és a melytől a gyünöles a fáról leszokott pottyanni?

XVI.

De ne hagyjunk ki semmi ellenvetést, mely egyáltalán fölhozható.

A germanisatio réme, igaz, eltűnt végkép. De hát hol a dicsőség?

Lelkesedhetik-e a magyar katona az osztrák név dicsőségeért?

Sic vos non vobis mellificatis apes

Sic vos non vobis etc. etc....

Valóban fájdalmas, szívhasogató alternatíva.

De e tekintetben is két roppantul döntő, lényeges különbség forog fenn a múlt és jelen között.

A múltban voltak háborúk, melyek nem egyes magyar érdekekben vívottak. Csupán az összmonarchia érdekében, ésezt hagyján. Ez közvetve magyar érdek is volt. Meg kelle védenünk a háztetőt, mely alatt megvonultunk, ha abból csak az istálló jutott is számunkra.

De olykor egyenesen érdekeink ellen is kelle küzdenünk — a német hegemonia ábrándjáiért.

És még így is kelle küzdenünk, mert a patronust még tévedéseiben sem volt észszerű magára és elhagynunk.

És küzdöttünk az ő dicsőségeért. — Magyarország tényleg igen, de névleg, hivatalosan nem létezett — kivévn a Mária Terézia háboru korszakát, a mikor csakugyan be is bizonyult, hogy milyen különbség, ha a magyar mint magyar, a magyar királyért és ennek nevében harczol.

Ma azonban ez a két különbözet elenyészett, részben módosult.

Ma már és a közel jövőben nem képzelhető háboru, mely ne kíválóan magyar létérdek háboruja lenne. Ez egy.

És ma főnnáll ugyanmég a közös hadsereg, annak hivatalos és vezényelve német, de már ma van hivatalos és diplomatiailag elismert Magyarország, ezt ma tudja Európa, sőt épen halálos ellenünk a szláv világ elvakult irigy dühében alaptalanul bár, de főnnen hirdeti, hogy az osztrák-magyar monarchia irányadó, uralkodó, vezér eleme mi vagyunk.

És ha mai napság a magyar értelmiség azt a helyet foglalná el a hadseregben, a mit elfoglal a politikai diplomatia terén, ha a tábornokkar élén cseh, horvát és német nevek között tulnyomólag híres magyar családneveket látna — mind a világ, széles világ a közös hadsereget magyarnak, az általa kivivott győzelmek dicsőségét a magyar geniusznak tulajdonitná.

XVII.

És ez a dicsőség csakhamar nagy hatással lehetne arra is, hogy a közös hadseregben a fönnebb jeleztem magyar nemzeti aspiratiók valósuljanak!

XVII.

És most az alternativa ez:

Elhagyjuk-e veszni a hazát, eltemettessük-e nemzeti létünket, csak azért, mert nekünk azt a közös hadseregben német vezényszó alatt megmenteni derogál?

Mi értelme lesz akkor negyedfélszázados multunknak?

Azért fogadtuk-e el e szerepet és türtük negyedfél századon át, hogy a mikor már csak egy pillanat választ el attól, melyben ez álruhát levethetjük, mikor a czél és jutalom elé értünk, melyért annyi időn át önmagunkat megtagadtuk, akkor hagyjon el bennünket az eszély és számítás jó szelleme, és multat és jövőt egyszerre elveszitsünk?

XIX.

Legyünk méltányosak, észszerűek.

Most már a mi érdekünk az főleg, hogy e monarchia kapesául a közös hadsereg föntartassék. Ha bár a fönnebb jelzettem arányban leszállított mérvben is, de közös hadseregnek itt lenni **kell**.

És hogy az osztrák tartományok németjei és szlávjai — e negyven és száz milliónyi óriás népek tartozékai — a mi számra kis nemzetünk nyelvét tanulják el hivatalos közegül, — ilyen praetensioval föl nem lépünk hozzánk illőbb, méltóságosabb lesz. Mert az ellenkező nevetséges volna.

Megtehetjük ez engedményt ama nagy tény fejében, hogy ők a mi nemzeti létünk harcában velünk, értünk küzdenek.

XX.

És azután még egy szempont. Nagy, hatalmas, de csak futólag érintsük, a mennyiben csak föltételes és teljesülése épen nem kívánatos, de lehetséges, és a politikusnak mindenre kell számítani, a mi nem lehetlen.

A történelem mutatja, hogy olykor egynyelvű birodalmak is oly körülmények közé szorulnak, melyek közt a birodalom megmentése okvetlen megkívánja az alkotmányosságnak, ha bár csak ideiglenes mellőzését, és a katonai karhatalom föltétlen uralmát.

A bunda azért classicus öltözet, mert nyáron kifordítva, télen befordítva lehet viselni.

Az állam is annál erősebb, minél több módja van a megélhetésre.

Bolond játékos az, ki el dob egy kártyát, melylyel tithetne és nyerhetne.

Az az állam, mely képes az alkotmányosságra, de ha kell az absolutismusra is, mindenesetre erősebb, és

inkább bírja a létképesség minden föltételeit, mint az, mely e kettő közül csak az egyik módozatra képes.

Már most értsük meg egymást. Az a kérdés, akarunk-e élni mint magyarok, vagy nem?

Szokás mondani újabb időben, hogy az osztrák-magyar monarchia csak mint alkotmányos birodalom állhat fönn. Ez nem egészen igaz. Mert jelenleg sem alkotmányos egész teljében.

Van magyar, van német, de szláv parlament nincs.

És tán jövőben ennek lehetsége még kevésbé valószínű. Épen azon eseményekkel szemben, melyek készülőben vannak.

Hogyan, hogyan nem, fölösleges találgatnunk, hiszen a ki ezt elképzelni nem tudja, az ugy se számbavehető politikus, de tegyük föl, hogy ha egy olyatén megkeveredése folytán e tarka monarchia viszonyainak, melyek közt a monarchia összetartozandósága egyedül és kizárólag csak egy kis legfrisebb absolutismus-sal lenne biztosítható: hát akkor mit gondolunk, valjon üdvös lenne reánk nézve, ha a közös hadsereg tisztikarában a magyar elem a mostani aránnyal — körülbelül egy árva tized-huszadrészszel — lenne képviselve?

És ha már ideig-óraig egyáltalán csak az elnyomottak vagy az uralkodók szerepe között kellene választanunk, vajon az előbbieket sentimentalitás szerepe volna az, mely nekünk jobban tetszenék?

És kivált, ha ugy állana az alternativa, hogy a szláv és német elem nem halna bele az elnyomásba, de napnál világosabb volna az, hogy mi ebbe — a német és szláv egység kikerekedése után — okvetlen bele fognánk halni?

Szép a martyr-halál is, de csak úgy, ha van értelme, ha van eszméje, mely méltónak tünteti föl a halált.

De ha mi meg akarnánk halni csak azért, hogy a szláv-egység száz millióját még tizzel gyarapítsuk — a mire mi szüksége sincs a világnak, — méltán érdemelnök ki a világ gunykaczeját.

XXI.

Az osztrák németek, szlávok már különben is kezdik hánytorgatni, szemünkre vetni, hogy nekünk magyaroknak szükségünk van rájuk; hogy rájuk szorunk nemzeti létünk védelmében, hogy nélkülök nem állhatnánk fönn.

És tény, hogy 67-ki politikánk ennek beismerésén alapszik.

De tőlünk függ csupán, hogy e kényszerűség szégyenünkre vagy dicsőségünkre váljék.

Szégyen lenne, ha mi saját nemzeti létünk védelmében alárendelt közlegényi — és dicsőség, ha vezéri szerepet fogunk játszani.

XXII.

A nemzeti lét szempontja kétségkívül a legfontosabb.

De a nemzeti létet nem csupán a csatatéren lehet elveszteni, az által, ha vagy rosszul, hanyagul, gyáván vagy ész nélkül, vagy egyáltalán sehoggy sem védjük azt ottan.

El lehet azt veszíteni társadalmi téren is, rossz gazdálkodással, félszeg intézményekkel, hibás életmóddal, mely a nemzettestet beteggé teszi, erejétől megfosztja és ekként az erélyes védelemre erkölcsileg és fizikailag képtelenné teszi!

Vagyis el lehet veszíteni nem csupán hibás kül-, de hibás belpolitikával is; nem csupán fegyverrel, de eltévesztett belső berendezéssel is.

A küllellenség ellen védelemre készülni kell nekünk jobban, mint bármely más népnek. Mert olyan aránytalanságot, mely a mi számunk csekélysége és ellenségeink nagysága közt fönforog, az egykori görögök és perzsák küzdelmei óta nem látott a világ!

És hogyan készülünk mi erre?

A negyven milliónyi németiség félszázadon át készült hadi és polgári szervezetével a hasonló számú francia nemzet ellen. Minden polgár katonává képeztetett, az összes fő- és középnemesség, az egyetemesség értelmiség tisztizolgálatot vállalt.

A mi értelmiségünk, nemességünk pedig nagyrészt, holott kétszerte több oka lenne hasonlót mivelní, épen nem cselekszi ezt. Hanem e helyett tanul törvényt úgy a hogy, vagy nem tanul semmit, hanem kártyáz, vadász, farsangol, unalmában pazarol, rosszul gazdálkodik, aztán eladósodik, nem bírja a nagy adót, nincs kenyere, s hogy az legyen, végre hivatalt vállal, melyhez nem ért, melylyel, akarva nem akarva, tudatlanságból vagy kényszerüségéből visszaél, és elkövet egyszerre két hibát vagy bünt: elmulasztja hazafiui és par excellence nemesi hivatását, a haza védelmének elvállalását; rosszul tölt be egy közhivatalt, melyet a tanultabb és munkához

szokottabb polgári osztály jobban töltene be. A mi baj azután mindebből származik: rossz közigazgatás, corruptió, szegénység stb., — no hát mire való a kormány, ha nem bünbaknak? — arra hárit minden bajt. Pedig ekként ő maga idézi elő ama belső ziláltságot, ama demoralisatiót a köz- és magánerkölcsökben, mely egymaga elegendő arra, hogy végre Coriolan szavaként, meghódoljunk oly ellenségnek, mely kardcsapás nélkül hódít meg!

XXIII.

Avagy lássuk, honnan ered ama sodomaserü elerkölestelenedés, melynek átalánosságát mindnyájan elismerjük, és csupán okai iránt nem vagyunk tisztában, és talán épen ez a magyarázata annak, hogy türünk oly állapotot, melytől mindnyájan undorodunk, mert nem természetünkben, de valamely ismeretlen, föl nem fedezett okból származik, és úgy vagyunk vele, mint az oly beteg, kinek orvosai diagnosisát nem birják megállapítani, holott a baj oka csekély, illetőleg könnyen elháritható volna, ha fölismernék, de mert sokáig nem ismerték föl, most már az egyéb számos, oly súlyos nyavalyákat vont maga után, hogy ezek közt azt most már még nehezebb fölfedezni, mert ezek nagyobb fájdalma és veszélye elvonják az orvosok és beteg figyelmét a baj eredeti kutforrásától, és csak annak veszélyesebb következményeit gyógyítják, holott ezeket hasztalan igyekeznek gyógyítani mindaddig, míg a baj eredeti kutfeje föl nincs fedezve és elhárítva?

XXIV.

A történelem tanuságai szerint minden demoralisatiónak oka csak két szélsőség, a nagy bőség vagy a nagy szegénység lehet.

Hogy nálunk nem az első eset forog fönn, no arról kár lenne egy szót is vesztegetnünk.

A mi elerkölcstelenedésünk a nagy szegénységből ered.

Paupertas maxima moeratrix.

Nem ilyenek volnánk mi, és nem szeretünk mi ilyenek lenni!

A minek bizonyága, hogy soha sem voltunk ilyenek.

Mert középrendünk, értelmiségünk, kivált nemességünk sohase volt ennyire szegény, így rászorulva arra, hogy közhivatalokból tengesse lételét.

És miért van erre szorulva most? És soha előbb?

Könnyü a mérleget megcsinálni.

Igaz, hogy a mi nemességünk ezelőtt se katonatiszteskedett. De az ország bőségben uszott. A nemes ember nem fizetett adót. A polgár meg idyllileg, arkádialag keveset fizetett. Körülbelül tiz milliót az egész ország, míg most fizet vagy kétszázat!

A nemes ember hajduja fogta a vendéget ura számára. Keresték az embert, a ki enni, inni, mulatni tudjon. Ma a gazdának is alig van kenyere.

Állandó hadsereget alig tartottunk százezret, ma tartunk egy milliót.

Administrationnk sokkal költségesebb. Luxusunk nagyobb. Azelőtt országutat se építettünk. Ma vasutakra százával költjük (helyesen) a milliókat.

A politikai állapot tehát megváltozott, a nélkül, hogy a társadalom hozzá alkalmazkodó változáson ment volna át.

A cseh-német értelmiség elfoglalja a közös hadsereg huszonhat ezernyi tiszti állomását, a magyar nemesség alig annak huszadrészét. Az mind az állam, vármegye, a városi és a községek állomásaira tódul, és idéz elő ottan olyan állapotot, mint midőn egy hajón csak 50 ember számára van enni való, de van rajta százötven.

És megkezdődik a marakodás, a küzdelem a létért, az agyarkodás a konczért, a közhivatalokért, a mely körül természetesen többnyire azoké a diadal, a kikben több az önzés, kevesebb a szemérem!

XXIV.

Régi jó politikai axiománk, hogy: ne cseréljük föl a szerepeket.

Ime egy egész ország, melyben egy egész nagy társadalmi osztály szerepe át van cserélve.

Épen mintha valaki egy utazó társaságot meg akarva tréfálni, éjjel az egyik első kereket kicseréli a hátulsóval, és ezt a társaság nem veszi észre. Untalan dülöngnek, szorongnak jobbra, balra, mindenik azt hiszi, hogy a szomszédja lökdösi, és szidják egymást. Untalan fölborulástól tartanak. Mindeniknek szük a

helye, rossz az ülése. A kocsit meg nehezen megy, nagyokat zökken, török, szakad, míg végre, ha idejében észre nem veszik a bajt, egészen hasznavehetlenné lesz, fölmondja a szolgálatot.

A baj ugyan voltaképp nem nagy, mert gyökeres orvoslása csak attól függ, hogy okát fölföldözzék, és azonnal segítve van a bajon. De ha észre nem veszik, lehet belőle a legnagyobb katastrofa. A jármű egy lejtőn fölfordulhat, és a rajta ülők nyakukat törhetik.

XXV.

Ilyen a mi országunk állapota. E szerepcsereből számítható le minden baj, bel- és külpolitikánkban egyaránt.

A nyugoti művelt és szerencsésebb országokban a nemességből csak az lép a politikai, jogi, általában polgári pályára, a ki ezek valamelyikére egyéni képességei, hajlamai folytán hivatást érez magában. És erre aztán szakszerűleg képezi magát és derekasan betölti hivatalát.

A nagyobb rész a hadseregbe lép, a melyben aztán a hadnagytól a tábornagyig mindenki a talentumához illő fokozatot megtalálja. Hiuság és életszükség itt egyaránt kielégítést talál. Azonkép az unalom, mely a birtokos nemesi osztályban az ördög párnájaként szerepel. A kinek van ősi vagyona, kap hazulról pótlékot; tündököl, keres dicsőséget és ha jól keresi, talál. A kinek nincs vagyona, fölviszi kapitányságig, és itt már megél, van nyugdíja, nem keres hivatalt a vármegyén.

És régi axioma az is, hogy az olyan nemes urfinak, a ki nem szeret sokat tanulni, nem akar sokat dolgozni a ki a polgári életben nem való semmire, annak legjobb katonává lenni. És épen ilyen van nálunk elég.

Az ilyent, a ki otthonn magára hagyatva nem képes magának ura lenni, a fegyelem megóvjá attól, hogy sok hóbortos, féktelen szenvedélyének rabjává legyen. Rendhez, pontossághoz szokik, az »esprit de corps«, föntartja jellemét, mely magára hagyatva elbotlanék; a »point d'honneur« iránt érzéket kap, az előtte fölmeredő ranglajtorja dicsvágyát, ambícióját föléleszti, a szolgálat fáradalma visszatartja attól, hogy éjt-napot kártya mellett, korcsmában és bordélyházakban töltsön, --- szóval a hadsereg minden ország nemességének az, a mi a kisdedeknek az óvoda, megmenti őket sok veszedelemtől, könnyebbségére van a szülőknek, (a hazának), s idővel gyámja, támasza lehet, holott az utca ezer veszélye, a cselédszoba demoralizáló légköre, u g y l e h e t, erre képtelenné tette volna.

És épen nálunk volna erre a nemességnek egynél több oka, mint bármely ország nemességének. Számaránya a polgársághoz nagyobb, szakképzettsége kevesebb, adóssága több, mint bármely európai osztályrokonának, amellet pedig hogy katonának termettebb, ezt még ellenségei se tagadják, sőt ezek tudják legjobban! — —

Hogy a legnagyobb okot, mely szerint az ő fajának van legtöbb ellensége s ezek ellen egyedül az ő vezérkedése mentheti meg, ezuttal ne is említsük.

És még se cselekszi.

Jogot végez, vagy nem végez, aztán e százezrekre menő had ostromra indul a képviselői, szerkesztői,

újságírói, állami és vármegyei hivatalbeli állomások ellen, amennyi egyéb művészeti, ipari, tudományos, közlekedési, gazdasági, kereskedelmi s egyéb közintézet van e hazában, annak főleg elnöki székeire már születésénél fogva számot tart s kiszorítja onnan az avatottabb szakembert.

Lesz belőle főispán, alispán, szolgabíró, törvény- és árvaszéki elnök, vasuti igazgató, intendans, zenedei, conservatoriumi, képezdei elnök, bérlő, banktanácsos, jószág- és zálogház-igazgató, képviselő (mameluk), miniszter, szóval minden, a mire egy universal genie csak számot tarthat.

A kinek pedig ezekből a javakból nem jut, mert a haza nem örökölte Krisztus csodatevő hatalmát, hogy néhány darab kenyérrel ötvenezer embert megvendégeljen, az lármáz, tüntet, izgat, hogy miért nem üzen hadat a kormány a muszkának, miért nem ront a szláv egység zászlóját lobogtató orosz hatalomra azzal a közös hadsereggel, melynek vezénylő tiszt- és főleg tábornokkarában a szláv elem körülbelül 50, a német 40, a magyar alig 10 százalékkal van képviselve!

XXVII.

A mi 49-iki forradalmunk azt a benyomást tette az elfogulatlanul ítélő művelt nyugati szemlélőre, mint oly egyén tragikuma, a ki azért bukik el, mert sokkal több benne a nemes és kevesebb a rosz, mint a mennyi szükséges arra, hogy e gyarló földi életben szerencsés legyen, vagy csak meg is élhessen az ember.

Mi lehet annak az oka, hogy e nemzet az ezután következő harmincz év mulva a másik szélsőségbe esik, és közerkölcsei annyira romlanak, hogy önmaga borzadoz tőle?

Hát mi lehetne más, mint ama körülmény, mely ezuttal először fordul elő nála, hogy az a nemzet, melyről még ezelőtt három évtizeddel azt jövendölgeté a világ, hogy saját zsirjában ful meg, egyszerre a mindennapi szükséggel kezd küzdeni, s ő, a ki mindig bőségben uszott, a ki a nyomort nem ismerte soha, egyszerre azt veszi észre, hogy nincs annyi kenyér a háznál, mint a mennyire a család tagjainak szüksége volna.

A magyar versenyzett egymással hiúságból, büszkeségből, vetélkedett a dicsőségért, a hirért, és e vetélkedésben olykor hibákat, bünöket is követett el. De a versenyt a mindennapi kenyérért nem ismerte eddig.

Kereste a hivatalt, de nem azért, hogy kenyere legyen, hanem tisztesség okáért, hazafiságból, nemes ambícióból. Most keresnie kell azt azért, hogy kenyere legyen. Küzdenie kell a létért.

És a mellett meg van még az ambíció, a nemesebb becsvágy is. Vagyis, a kinek van még módja, az keresi a hivatalt kitüntetés végett, a kinek nincs módja, keresi azt azért, hogy legyen megélhetési módja.

A közterhek roppant megsaporodtak.

Berendeztük államunkat oly fénynyel, pazarul, mint a legvagyonosabb nemzetek, a nélkül, hogy társadalmunkat hasonló alapokra fektettük volna.

Mig a német, francia, angol, olasz, orosz évi hadi költség milliói egészen és teljesen a nemzet zsebében maradnak, mert nemessége elfoglalja a tisztai állomásokat,

addig a magyar állam e milliókra menő költségnek legalább két harmadát idegen országok fiainak engedi át!

Holott megelőző másfél évtizeden át (a Bach-korszakban) még polgári igazgatása is idegen gyűlevész nép kezében volt.

Ezt végre maga vette át, de az új alkotmányossággal közköltségei nagyban gyarapodtak és sokkal nagyobb mérvben, mint a mennyit a polgári kormányzat átvételének előnye nyújt.

A magyar állam azon nagy hibában sinlik, hogy jelenleg, a fönnebb ecsetelt körülmény folytán, nem nyújt elég tért sem az ambíció, sem a közanyagi szükség követelményeinek, vagyis nyújthatna, de fiai e közhivataloknak mintegy feléről önként, régi, rögzött, de immár jogosulatlan előítéletből maguk lemondanak!

XXVII.

Valóban, negyedtélszázad elég szép idő is arra, hogy valamely fogalom megrögzőzhessék.

És lehetlen egyéb okot gondolni e lemondásra, mint a régi megcsontosult gyanakodást, aggodalmat a németesítés szándéka iránt, és a nemzeti önérzet szégyenkezését német vezényszó alatt.

A gyanakvás okai elmultak, mint ezt már fönnebb kimutattuk.

De hát az a nemzeti önérzet, mely épen e század közepén majd oly magasra szökött — istennek hála, — mint hajdan a legszebb korszakokban?

Nos hát, én ismétlem, ez egy kuruezul kemény alternativa. De azért lenni kell abból is kivezető utnak.

Kiki addig nyujtózkodjék, a meddig a takarója ér!

Az emberi és nemzeti önérték nem absolut, csak viszonylagos fogalom. Kiki a maga határai között!

A mi szégyen volna a francziának, az angolnak, az még nem okvetlen szégyen egy sokkal kedvezőle-
nebb viszonyok között levő népnek. És megfordítva. Ugyanarra törekedni, a mire a nálunknál tehetősebbek, nemcsak nem követelménye helyesen fölfogott állásunknak, de kissé nevetséges is lehetne.

Igen is, nekünk is szükségünk van dicsőségre, csakugy mint a francziának. Ez nekünk is oly szükséges elem, mint a halnak a víz. Csakhogy a mi vizünk nem oly nagy oceán, és nem oly tiszta, átlátszó, mint amazé. És hogy mi nem abba, hanem emebbe vagyunk helyezve, arról nem tehetünk. Talán ha jól evezünk, idővel kijutunk a nagy oceánba mi is.

De épen azért jól kell megválasztanunk az utat, mely oda vezet.

Nemzeti létünket kell előbb megmentenünk, biztositanunk, és ha ezt megmentettük, aránylag olyan dicsőség lesz ez számunkra, mint a francziának a világhódítás.

A világregend törvényein túl nem tehetjük magunkat, mert ez tragediára vezet.

Az egyes ember, a kinek önálló vagyont a sors nem adott, kénytelen dolgozni, szolgálatba állani, vagy koldulni, rabolni menni, vagy öngyilkossá lenni, tertium non datur. Melyik helyesebb, józanabb, erkölcsibb út e három közül?

Bizonyynyal az első; munkásság és becsületes hű szolgálatai útján megszerezni az önálló létnek feltételeit!

XXVIII.

Hát hiszen ha csak — ez kell!

Hát hiszen ha csak ez volna a hija annak, hogy kül- és belpolitikánk egyszerre a boldogulás és dicsőség útjára térjen. Ha ezzel aztán gyógyítva lennének összes sebeink, bajaink végleg, gyökeresen, gondolják azok, a kik divatkórszerűleg mindent gúnylapi élczelődéssel, kicsinyléssel szoktak elütni.

Hát bizony maradna még azután is sok egyéb teendő, nagy és nehéz föladat.

Körülbelül úgy áll a dolog, hogy azzal, ha a magyar értelmiség elfoglalná a hadseregben megillető helyét, tehetsége, hivatása, száma és politikai vezérszerepe arányában; ezzel ugyan még nem lenne minden megnyerve, de e nélkül nem lenne semmi; ez olyan mulasztás, melyet se külügyi, se belügyi kormány az embernek adatott legnagyobb lángelműséggel helyre nem üthet.

Erre el lehet mondani azt, hogy ez ugyan nem pótol mindent, de ezt nem pótolja semmi.

Képzelnék csak azt az állapotot, ha a 26 ezernyi katonai hivatali állomásból legalább tizezret magyar születésű ember foglalna el.

Képzelnék el, hogy azon számos egyén, a ki ma a képviselő házban folyton egymás ellen conspirál a nyolcz miniszteri székért, a főbb országos hivatalokért, ha azok egy jelentős része tábornokoskodnék a hadse-

regben; ha az a sok hiuságból vagy szükségből hivatalt kereső egyén, a ki ma fő- vagy alispánságért, bankigazgatóságért, törvényszéki, közigazgatási állomásokért versenyez, melyekhez részben nem ért, ha mindezek a hadseregben törzstiszteskednének, — vajon mi kihatása lenne e körülménynek bel- és külpolitikánk vezetésére?

Avagy talán oly csekélység ama körülmény, hogy hazánkban ama nagy hatalmas osztály, mely épen nálunk számosabb, mint bárhol másutt, eltéveszti szerepét, föladatát, és minden akar lenni, csak az legkevésbé, amire leginkább hivatva van?

Kétségkívül nem csekély különbözet, de a mennyi nagy, halálosnak látszó baja van jelenleg államéletünknek, mégis, nemde úgy tetszik, mintha az ok az okozathoz képest igen csekély volna, és sokan, első hallásra tán épen ezért nem akarják remélni, hogy azonnal minden jobban megy, és ezen, magában könnyűnek, csekélynek vélt változás oly roppant javulást idézend elő a közélet minden terén, a köztevékenység minden ágában. — Beteg erkölcsi finacziák, hatalmi állás — egyszerre mind megjavulnak, üde színt, kedvet kapnak és megszilárdulnak?

Nem lesz demoralizatio, lesz több pénzünk, erősebbek leszünk kifelé?

Hiszen ez roppant nagyszerű kilátás, a legvérmesebb chauvini keblet kielégítő!

Lehetséges-e, hogy ez csupán ennyi, ily csekély áldozattól függjön?

De hát kérem, az a túske, melyet ama történeti római viador eltávolított az oroszán talpából, nem volt-e még csekélyebb aránylag az oroszán testéhez, és mégis megbénította annak egész erejét, nyomorékká, léte föl-

tételeinek megszerzésére képtelenné tette; és viszont, amint attól megszabadult, nem-e csakhamar visszanyerte előbbi teljes épségét, állatkirályi föltétlen uralmát?

Hiszen ez a Kolumbus tojása?

Az, hogy még annál is szerencsésebb megoldása államéletti válságainknak, mert Kolumbus eltörte a tojást, mi pedig nem törnök össze társadalmunk alapját és mégis megállana az szilárdan, rendületlenül!

XXX.

Nem-e inkább azt kellene kérdenünk ezek után, vajon lehetséges-e, hogy nemzetünk minden, a napnál világosabb igazságokat be ne lássa, és a szerint ne cselekedjék?

Eloszlik ez igazság nap világa előtt a százados gyanu, aggodalom, a nemzet és a közös hatalom kebeléből, mely egymást kölcsönösen élesztette, és annyiszor összeütközésre ingerelte?

Megfordul-e végre az az átkos bizalmatlanság viszonya, mely szerint mindegyik fél azt mondja a másiknak: én nem hiszek neked, mert te sem hiszesz nekem?

Ime, az egyik fél, és pedig a hatalom részéről, megtörtént erre nézve valahára a közeledés.

Eldobta magától -- vagy eldobatták vele az egyre megy -- a fegyvert, a némettség hegemóniáját, melytől féltünk.

És most baráti kezét nyújtja, és kéri, adjuk belé a mienket és vele -- német helyett a magyar hegemóniát.

Féltünk-e, gyanakodjunk-e még tovább is?

A szerencse még egyszer közelit hozzánk, kínálja magát, ellökjük-e magunktól?

XXXI.

Vannak, akik még most is félnek, gyanakodnak; a kit a kigyó megcsip, a gyiktól is fél azután.

No hát, én is azt mondom: aggódjunk, féljünk egy kicsit még tovább is, egy darabig — de fogadjuk el az értézt a kezét.

Maradjunk magyarok, legyünk féltékenyek nemzeti nyelvünkre a közös hadseregben is, higyjük mindig azt és soha le ne mondjunk abbeli hitünkről, hogy ez egykor másként lehet; higyjük, hogy legmerészebb nemzeti aspirációnk egyszer összetalálkozik, (én azt mondom: már össze is találkozott!) a dynastia létérdekének föltételeivel; legyünk elégedetlenek a közös hadsereg német vezény-nyelvével: **de menjünk bele**, és szolgáljunk benne hősileg, hiven, hivebben a dynastiához mint maga a német és szláv; és ha e két elem valaha föltámad a dynastia uralma, a monarchia összetartozandósága ellen, verjük le őket mind, ne tartson vissza ettől bárgyu sentimentalismus, mert a mig az alternativa az: uralkodni vagy szolgálni, csak az vállalja az utóbbit, mely az elsőre képtelen. Mentjük meg e monarchiát európai hivatásának, melynek ezentul csak úgy felelhet meg, ha a mi nemzeti létünk biztositása képezi annak alapeszméjét. És ezt tehetjük plane nélkül, hogy bár a beteges sentimentalismus ellen is vétenénk; mert e monarchián kívül marad még negyven millió német, száz millió szláv, mi tehát nem fosztjuk

meg az európai népcsaládot egyetlen tagjától sem, és ezek egyikének sincs szüksége arra, hogy létele biztosítása végett szétrombolja e monarchiát; míg ellenben annak fönmaradása a mi nemzeti létünknek mellözhetlen föltétele; arra pedig, hogy más népek túltengésének előmozdítása, táplálása végett öngyilkosokká legyünk, még az új testamentomi szentírás szava szerint sem vagyunk kötelezve!

Végzem tehát azzal: nemzeti létünk megmentése, önállóságunk anyagi, erkölcsi és szellemi föltételeinek biztosítása végett: Csata t érre, a k i n e m e s!

DE BILLYN GÉZA

